

# Baltų religijos ir mitologijos tyrinėjimo prasmė

*Lietuvių (baltų) senosios kultūros tyrinėtojams bei kiekvienai senajai tradicijai atviram asmeniui neišvengiamai kyla klausimai, kiek įmanomos praeities dvasinio gyvenimo rekonstrukcijos, kokia jų prasmė, kuo ši patirtis svarbi šiandienos žmogui.*

*Taip pat nuolat rūpi, kokia buvo ši tradicija – kaip ji klostėsi, gyvavo ir kokias pavidalais išnyra šiandien.*

*Kviečiame apie tai pasikalbėti.*

*Šį kartą įžvalgomis ir asmenine patirtimi dalijasi Dainius RAZAUSKAS, „Liaudies kultūros“ žurnalo skyriaus redaktorius, studijų „Ryto rato ritimai“, „Vėjūkas“ bei dešimčių mokslinių straipsnių autorius, Vilniaus universitete dėstantis Baltų religijos ir mitologijos kursą.*

*Ar galėtume pradėti kalbą nuo Tavo pasirinkimo – kaip ir kada pasukai prie lietuvių religijos ir mitologijos, apskritai senosios tradicijos?*

Disciplinomis, kurios susijusios su baltų religija ir mitologija (ar apskritai su dvasine tradicija, kurią beveik apima religija ir mitologija, nors dar galima pridurti kalbą, tautosaką), aš susidomėjau gana vėlai, apie 30-ies metų, ir visiškai savarankiškai. Todėl šioje srityje jaučiuosi kiek marginalus.

Labai paradoksalu, bet į Lietuvą mane parvedė susidomėjimas Rytais. Iš pradžių lyg nežinia kuo, po to tas nežinia kas ėmė konkretizuotis įvairiais tektais, pagaliau priėjau iki upanišadų, „Rigvedos“, ir ten išskilo kažkokia kibirkštis – pasirodė, kad tolimiausių kraštų giesmės, jų siužetai, užrašyti tarsi visai svetima, nesuvokiama kalba, tiek atskirais motyvais, tiek atskirais žodžiais suskamba panašiai kaip kažkada vaikystėje viena ausimi girdėta lietuvių tautosaka, dainos...

Tai sukėlė neapsakomai keistą įspūdį. Pasidarė tiesiog būtina pasiaiškinti, kur gi čia tie šunys pakasti.

Žmogus neretai į Rytus ima dairytis tada, kai jam iškyla klausimas, kaip gyventi ir kas iš tiesų darosi šitam pasauliui. Iš Rytų mus pasiekiančios dvasinės tradicijos paprastai ateina su savo atsakymais į esminius būties klausimus, taisyklėmis ir pamokymais, su savo egzistenciniu branduoliu.

O kas yra lietuvių tradicija? Kažkokios dainos, pasakos, kažkokie neaiškūs svetimomis kalbomis parašyti istoriniai šaltiniai... Ir staiga pasirodo, kad šitie du poliai – Rytai ir Lietuva – turi bendrą pagrindą, pagrindą netikėtai jungčią... Tuomet į savo tautos, savo protėvių tradiciją pradėdi žvelgti taip, kad ji ima žadinti tavyje, sakyti tau tuos pačius būtiškus dalykus. Taip, Rytuose jie apibrėžti, suformuluoti, iš-

sakyti tiesiai, bet, pasirodo, visai įmanoma juos išstarti ir mūsų tradicijos žodžiais, jos duomenų pagrindu.

Taigi pasirodo, kad, ieškant savo gyvenimo ir pažinimo kelio, galima ne tik labai toli nukeliauti, bet ir sugrįžti namo, tarsi atsispindėjus nuo kažkokio tolumo veidrodžio, ir surasti visa tai, ko ieškojai, čia, namie... Tarsi vienoj rytietiškoj poringėj, kurios herojus iškeliauo į pasaulį ieškoti stebuklingo deimanto, kol galų gale patyrė, kad šis yra jo paties kakte – jo sąmonė.

Antroji priežastis, kodėl save mūsų srity laikau šiek tiek marginaliu, – ta, kad aš niekada sistemingai nestudijavau baltų religijos ir mitologijos kaip tokios, nuo – iki. Kad būtų kažkokia bazė duomenų, kažkokia sistema, kažkokia tąsa išdėstyta. Mano domesys buvo susijęs su konkrečiais klausimais: tarkim, ką nors perskaitau iš Indijos ar senųjų iranėnų, ir tas klausimas man pasidaro aktualus, pradėdu atitinkamos medžiagos ieškoti Lietuvoje, toliau – kituose baltų kraštuose (pirmiausia, žinoma, Latvijoje). Tuo konkrečiu klausimu gal net parašau kokį straipsnį... Tačiau toks darbas nesukuria sistemos. Sistema, žinoma, labai būtų paranki dėstyti – gali viską tvarkingai sudėlioti, supakuoti ir perduoti kitiems, bet tyrinėjimo darbas vis dėlto kur kas įdomesnis.

*Kaip apibūdintum savo tyrinėjimus, ko ieškai ir ką atrandi?*

Man artimesnis dalykas būtų ne konkrečiai baltų religija ir mitologija kaip tokia, o, tarkim, baltų mitinis pasaulėvaizdis ar net apskritai mitinis pasaulėvaizdis, aktualus ir egzistencine, būtiškąja prasme. Pagaliau tik mitiniame pasaulėvaizdyje įgyja prasmę ir turimi baltų religijos bei mitologijos duomenys.

O tokiu atveju palyginimas tampa vienu iš pagrindinių metodų, nes būtent lygindami tarpusavyje įvairius

duomenis, įvairias (artimai giminiškas ir galbūt visai negiminiškas) tradicijas galime užčiuopti kažkokias bendras pasaulėvaizdžio struktūras.

Iš galvos neišeina toks įvaizdis: jei tie nuskendę Gintaro (beje, čia ir papildoma užuomina...) rūmai imtų kilti iš vandens, tai pirmiausia pasimatytų kažkokie pabiri, jokio ryšio tarpusavy lyg neturintys taškai, ir tik pakankamai jau iškilus, pradėtum numanyti, kad tai bokštų viršūnės ir stogų kraigai, ir tik kai viskas galiausiai suaugtų į vieną visumą, išsvystum rūmus. (Kaip kad Valdovų rūmai Vilniuje, atstatyti pagal atskirų fragmentų liekanas, piešinius ir brėžinius.) Taip aš įsivaizduoju baltų religijos ir mitologijos rekonstrukciją – ji turi iškilti sieloje iš užmaršties, iš užsąmonės, iš pačių širdies gelmių. Ne tik mitologija, bet ir religija, jei tik šitaip iškilę rūmai pasirodytų tinkami Karaliui vėl apsigyventi...

Taigi be mitinio pasaulėvaizdžio kaip tokio iš viso vargu ar galima suvokti, kas yra ta religija ir mitologija. Tada išeina tik kažkoks kratinys. Tik persiėmus mitiniu pasaulėvaizdžiu, asmeniškai, iš visos širdies, tik radus raktą, kaip žmonės kitados suvokė pasaulį ir savo būtį jame, galima perprasti ir turimus mitologijos duomenis, ir galbūt kartu rasti atsakymus į savo egzistencinius klausimus. Reikia išmokti pasikliauti savo širdimi (psichologiškai – savo „užsąmone“; religišškai – Anapusybe, norint, tiesiog Dievu), o tai ir yra tikro tikėjimo, tikro asmeniško religingumo šerdis. Iš čia giliausia baltų mitinio pasaulėvaizdžio, baltų dvasinės tradicijos tyrinėjimo ir domėjimosi ja prasmė.

Šiaip juk būtų galima apsieiti ir be jos, juk tų „dvasinių tradicijų“ dabar – kur tik pirštu dursi: gali eiti į bažnyčią, į jogą, į ezoterinį knygynėlį... Iš esmės visi moko, kaip gyventi, kaip būti. Lyg ir nebebūtų reikalo pridurti kažkokių baltų, kuriuos dar reikia rekonstruoti...

Apskritai dabar linkstama emigruoti, tiek fiziškai, tiek dvasiškai. Gyventi kūnu čia, bet pagal kitas tradicijas, ieškoti ir rasti atsakymus į savo būties klausimus kitose tradicijose – tai iš esmės ir yra dvasinė emigracija. Emigrantas, išvykęs kitur dirbti, prarandamas kūnu, o vidinio emigranto prarandama siela, nors kūnas tebegyventų čia. Tai viena iš opiausių mūsų problemų, per visą istoriją, bent jau nuo krikščionybės priėmimo, o kartu ir vienas iš kertinių motyvų savo užmirštai dvasinei tradicijai pažinti, susigrąžinti.

Mitologija – tai religijos kūnas, jos griaučiai, mėsa ir kraujas. Religija – tai šito kūno gyvybė, gyvenimas, tiek išorinis, tiek vidinis. Religijos be mitologijos negali būti, kaip ir mitologijos be religijos. Ir, žinoma, jų abiejų negali būti be atitinkamo dvasinio pasaulėvaizdžio, be mitinio pasaulėvaizdžio.

*Ką tikro žinome apie lietuvių (baltų) dvasinę tradiciją, kiek galime pasikliauti jos rekonstrukcijomis?*

Iš esmės nėra pasaulyje nė menkiausios tautelės be dvasinės tradicijos, be mitologijos ir religijos, tai seniai atskleista antropologų. Net „primityviausios“ tautelės – tokios kaip australų aborigenai, aptiktos europiečių palyginti vėlai, taigi negalėjusios patirti pernelyg didelės jų

įtakos prieš pradėdant jas tirti, – pasirodo, turėjusios be galo turtingą, be galo gausią dvasinę tradiciją, tiek mitologiją, tiek religinį ritualinį gyvenimą. Žinoma, susidūrusios su galingesnėmis kultūromis (o „galingumas“ čia yra atskiras klausimas, santykis tarp *tiesos* ir *galios* yra problema, visai nebūtinai didesnė tiesa taip iš karto suteikia ir didesnę galią), taigi susidūrusios su Vakarais, su Vakarų civilizacija tos australų tautelės ir gentys per santykinai trumpą laiką labai degradavo, ir jau dabar bepavyksta užrašyti tik nudilusias ano religinio gyvenimo nuotrupas. Tai gana geras pavyzdys: jie susidūrė su Vakarų civilizacija vėlai, kai Vakaruose jau imta domėtis „primityvjomis“ kultūromis, ir pirmieji tyrinėtojai dar užfiksavo itin turtingą religinį gyvenimą, bet štai nepraėjus nė šimtui metų tyrinėtojai nieko tokio nebeaptinka, nebent apgailėtinas liekanas, ir dabar jau būtų galima tarti, kad gal nieko tie australų aborigenai išvis neturėjo, buvo tiesiog laukiniai. Jei ne išlikę pirmųjų vakariečių tyrinėtojų duomenys.

Panašiai, kalbant apie tolimesnę praeitį, galima būtų tarti ir apie lietuvių, plačiau – baltų religiją ir mitologiją: nieko tokio ypatingo jie neturėjo, o buvę tiesiog tokie puslaukiniai.

Žinoma, išgyvenus kone penkis šimtus metų nuožmiai priešiškos kultūros terpėje, degradavimas sunkiai išvenigiamas. Todėl suprantama, kad toliausiai nuo jos židinių buvę kaimiečiai, ypač užkampyje, patyrę mažiausią jos įtaką, ypač jei dar neraštingi, yra paskutiniai senosios baltų dvasinės kultūros, kad ir kaip degradavusios, likučių nešėjai. Todėl štai jau per pusantrą šimtmečio važinėjama užrašinėti tautosaką, nors pastaruoju laiku ir ji jau vis mažiau bepatikima: ima, žiūrėk, koks pateikėjas ir prisi-pažįsta pasaką išgirdęs per radiją... Taigi Lietuvos situacija kažkuo panaši į Australijos aborigenų.

Bet yra ir esminių skirtumų: esama šiokių tokių istorinių mitologijos šaltinių pradėdant dargi Tacitu, o nuo tryliktojo amžiaus gausiau. Vėliau spėta užrašyti ir tautosakos. Ji iš esmės pradėta rinkti tik devynioliktame amžiuje, bet dar buvo gausi mitologijos. Taigi šiokių tokių duomenų esama.

Šiaip ar taip, šiuolaikinio tyrinėtojo išankstinė nuostata, mano įsitikinimu, turi būti tokia: geriau tikėtis daugiau, negu pavyksta atskleisti, negu iš anksto nesitikėti ir todėl nepastebėti net to, kas yra. Kitaip sakant, aš asmeniškai linkęs iš anksto geriau truputį romantizuoti, o pozityvistišką kritiką įjungti jau turint reikalą su konkrečia medžiaga, su konkrečiais faktais. Kitaip sakant, reikia turėti ir tvirtas kojas, ir pajėgius sparnus – ir tvirtai stovėti ant žemės, remiantis į patikimus faktus, ko mus moko pozityvizmas, ir sugebėti, atsispjrus į tuos tvirtus faktus, vaizduote bent kažkiek kils-telėti nuo žemės. Nes mes tyrinėjame *dvasinę* mūsų protėvių tradiciją, religiją ir mitologiją, kurioje be vaizduotės iš-vis nėra ką veikti. Ką kalbėti apie tai, kad be vaizduotės nėra ką veikti ir pačiuose tiksliausiuose šiuolaikiniuose moksluose. Todėl, atgaunant pusiausvyrą po XIX a. pabaigos–XX a. pradžios pozityvistinių perlenkimų, romantizmas,

kurio net pats pavadinimas vis dar kartais ištariamasis kone kaip mirtinas nuosprendis, iš esmės vienu ar kitu pavidalu dabar neišvengiamai sugrįžta. Nors ir nepametant žemės iš po kojų, sparnus mums tiesiog būtina atsiauginti.

*Vis dėlto ne vien tyrinėtojų nuostatos lėmė dvasinės tradicijos užmarštį, ar galima įvardyti, kas nutinka, kokius vidinius „lūžius“ ji patiria ?*

Pradžioje užsiminiau apie vidinę ir išorinę emigraciją. Lietuvių mitologijoje irgi yra dvi atitinkamos sąvokos. Čia kalbama apie dvi mirtis, viena – tai kūniška mirtis, tiesiog *mirtis*, o kita – tai dvasinė mirtis, vadinta *pražuva*. Tradicija rodo žmones tai aiškiai skyrus. Sakoma, jog numirti – pusė bėdos, tik duok, Dieve, nepražūti.

Indoeuropiečių kontekste tai ne naujiena. Antai indoiranėnų *mirtis* buvo mirtis, o su gerumą, teigiamumą žyminčia dalelyte *su-*, taigi *sumirtis* – būtent teigiama, geroji mirtis (manoma, kad atitinkamai sudarytas esąs ir rusų žodis *смерть*, jau bereiškiantis mirtį apskritai). Taigi vėl turime dvi mirtis: blogesnę, sąlygiškai blogą mirtį ir gerą mirtį.

„Gera mirtis“ – tai iš esmės tik kūno mirtis, nes visose senosiose dvasinėse tradicijose buvo svarbu išsaugoti sielą. O „blogoji mirtis“ – tai būtent sielos mirtis. Negana numirti kūnu, bet dar ir siela gali pražūti. Nieko nuostabaus: rojus ir pragaro įvaizdžiai iš esmės kalba apie tas pat dvi galimybes, „du kelius“, „dvi mirtis“.

Fizinė mirtis iš esmės reiškia gyvybinių funkcijų ir kūno praradimą, o sielos, arba dvasinė mirtis, kalbant apie gyvą žmogų, – tai tapatybės praradimas. Tapatybės praradimo žinoma žiaurių pavyzdžių: užtenka apsilankyti beprotnamyje arba išvysti sergantį alzheimerio liga, kad akivaizdžiai įsitikintum, kaip fiziškai gyvas žmogus gali „numirti“ savo siela.

Apie dvasinę mirtį galima kalbėti ir degradacijos atveju: žmogus, užuot kopęs, vystęsis, lavinęsis, augęs, pradeda smukti ir po kurio laiko, žiūrėk, gyvena sau sveikas (kūnu – kartais pavydėtinais sveikas!), o asmenybės jau beveik ir nebėra... Neduok, Dieve!

Dar vienas sielos praradimo pavyzdys būtų tai, ką vadiname vergija. Kalbant apie asmenį, žmogų, tai toks reiškinys, kai žmogus tebegyvena savo kūne, bet nebegyvena savo galva – nebėra savo gyvenimo šeimininkas, o tik vykdo kitų valią. Šia prasme pavergimas, arba dvasinė mirtis, – tai tarsi nukirsta galva (beje, būdingas mitinis simbolis). Žmogui tarsi nupjaunama galva, ir kažkokia kita galva prisijungia sau jo kraujagysles, jo kūno gyvybinius latakus, minta jo gyvybiniais syvais.

Panašiai galima kalbėti ne tik apie asmenį, bet ir apie ištisą tautą. O kalbant apie Lietuvą, itin iškalbanga tai, kad per pastaruosius pusantro tūkstantmečio, pradedant mažiausiai šeštu septintu pirmojo tūkstantmečio šimtmečiu, kai slavai iš pietvakarių pradėjo plisti į šiaurės rytus, baltai slavėjo daugiausia kultūriškai, nyko ne fiziškai, bet dvasiškai.

Čia galima priminti, jog visa šita milžiniška teritorija nuo Vyslos vakaruose ligi Dnepro aukštupio rytuose, nuo Baltijos šiaurėje iki Bugo ir Desnos pietuose kitados buvo apgy-



Dainius RAZAUSKAS. D. Rasteniėnės nuotrauka

venta baltų (kai kurie tyrinėtojai į vakarus ją pratęsia net ligi Berlyno, o į rytus – ligi Volgos, išsakydami hipotezes ir apie šių dviejų vietovardžių baltišką kilmę). Pagal vieną iš teorijų, ir patys slavai kaip tokie išsirutuliojo iš pietvakarių baltų tarmių, kažkur šiuolaikinių Lenkijos bei pietvakarių Baltarusijos srityse. Taigi visa šita teritorija buvo apgyventa tautų, kalbėjusių kalbomis, artimomis išnykusiai prūsų kalbai ir tebegyvoms šiuolaikinėms lietuvių ir latvių kalboms.

O karinių susidūrimų su slavais kaip etnosu (nekalbant apie atskirų kunigaikščių tarpusavio kivirčius) iš esmės buvo nedaug, ir kai jau Lietuva sukūrė galingą valstybę, jos valstybinis gyvenimas vyko slavų kalba...

Lietuviai, Rytų baltai nutauto ne todėl, kad kažkas juos nukariavo, bet todėl, kad neatsilaikė prieš atėjusią kultūrą. Pagrindinė masė Baltarusijos gyventojų antropologiškai nepakito nuo ledynmečio, taigi iš niekur neatėjo. Tai įrodoma fizinės antropologijos duomenimis. Ir mažiausiai ligi pirmojo tūkstantmečio pabaigos dauguma dar kalbėjo rytų baltų tarmėmis. Vadinas, tautos kūnas tebėra, o galvą istorija nunešė. Pasikeitė kalba, kultūra – ir tautos nebėra, nors niekas jos neišžudė.

„Liaudies kultūroje“ ne taip seniai publikuotas straipsnis apie tai, kad XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių šeimos



nebuvo mažesnės nei aplinkinių slavų tautų, gal net kiek gausesnės – turėjo daugiau vaikų negu aplinkinėse slavų tautose. Tai rodo, kad ne gimstamumas yra pagrindinė problema. Dalykas tas, kad tie prigimdyti vaikai užaugę virsta kitų kultūrų nešėjais. Tą mes be paliovos matome iki šiol.

Fizinė emigracija, žinoma, prisideda prie dvasinės – išvykusiam žmogui vis mažiau lieka motyvų ir galimybių laisvai kalbėti, mąstyti lietuviškai, domėtis Lietuva, vis lengviau darosi pereiti į kitą kultūrą, tapti lenku, rusu ar baltarusiu, airiu, anglu, amerikonu ar dar kažkuo.

Noriu pabrėžti: tai – ne fizinė problema. Kitados lietuviai buvo viena karingiausių ir karine galia galingiausių Europos tautų. Ir kalbėti, kad kažkas mus nukariavo, nukriaudė, užengė – nerimta.

Žinoma, du šimtus metų kariauta su kryžiuočiais. Tik įsivaizduokime: du šimtus metų karas su geriausia to meto visos Europos kariuomene! Pralaimėję Palestinoje arabams, kryžiuočiai visa savo galybe, visu savo įnišiu atsi- grėžė čia. Ir du šimtus metų mes sugebėjome ne tik atsilaukiyti, bet dar ir gerokai į kaulus jiems duoti. Vienu metu karine jėga, taip pat karo technologijomis Rytų Europoje mums nebuvo lygių.

Lietuviai, baltai žūsta ir nyksta ne fiziškai, ne kūnu – mes išmirštame savo dvasia. Kitaip sakant, Lietuva be paliovos praranda savo kolektyvinę asmenybę, savo tapatybę, savo galvą – savo dvasinę kultūrą.

Negalima neigti, atskirais istorijos laikotarpiais būta ir fizinio lietuvių naikinimo: šaudė, vežė į Sibirą... Vis dėlto tai lašas jūroje, palyginti su nutautėjimu. O nūdien pagrindinė tautos mažėjimo problema vėl itin akivaizdi – nutaustama ne dėl fizinio išmirimo.

Bandymo fiziškai išnaikinti tautą pavyzdys – tai, žinoma, genocidas, kurį patyrė žydai. Žydų pavyzdys šiuo atžvilgiu būtų visiška priešingybė lietuviams, tiesiog priešingas polius. Žydai du tūkstančius metų gyveno be savo žemės po kojomis, jie gyveno remdamiesi į tai, ką nešėsi viduje, širdyse. Žydai iš esmės gyvi ne kūnu, o siela, savo dvasine kultūra. Tik palyginkime: lietuviai (tiksliau, baltai) gyveno milžiniškuose žemės plotuose ir du tūkstančius metų juose tolydžio praradinėjo save, tarsi neturėdami į ką atsispirti viduje. O žydai, praradę žemę, du tūkstančius metų nešėsi save širdyse.

Ir kaip dabar, XX a., žydai rekonstruoja savo fizinį kūną – atgauna savo žemę, už ją žūtbut kovoja, taip lietuviams reikia rekonstruoti savo sielą – savo dvasinę kultūrą, atsiauginti ją iš pačių sielos gelmių ir žūtbut, mirtinai ginti. Savo branduolį, į kurį būtų galima remtis viduje, netgi, neduok Dieve, prarandant vienokias ar kitokias atremtis išoriniame, materialiame pasaulyje.

*Iki šiol kalbėta apie „savęs praradimą“, o kada gi prisideda grįžimas savęsp?*

Tokio sielos paūmėjimo, atsigavimo, pakilimo pavyzdžiai Lietuvoje gerai žinomi. Nekalbant apie labai senus laikus, kai dar buvo priešinamasi krikštui... Pirmasis isto-

riškai akivaizdus ir iki šiol tebejaučiamas sielos paūmėjimo, gyvybingumo proveržis buvo turbūt aušrininkai – lietuvių nacionalinio identiteto, paremto kalba, atgavimas. Buvo uždraustas netgi lotyniškas raštas, lietuviams jau tapęs įprastas. Knygnešiai, rizikuodami laisve ir gyvybe, gabeno per Nemuną knygas – ne ginklus! Arba, kitaip sakant, „sielos ginklus“, kuriais mes tada ir nugalėjome. Ko vertas vienas Basanavičius; na, kiek ankstėliau Valančiaus blaivybės judėjimas (o degtinė, *spiritas* tiesiog yra dvasios, lotyniškai *spiritus*, dvasinio gyvenimo stokos materialinė kompensacija); paminėčiau čia ir Vydūną, ir Čiurlionį, nes tai vis tos pačios lietuvių dvasios žiedai... Visa tai akivaizdžiai rodo, kaip praradusi savo valstybingumą, taigi kūną, Lietuva galų gale jį atgavo kaip tik dėl to, kad išgelbėjo savo sielą.

Antras toks „sielos paūmėjimas“ įvyko jau tarybiniais metais, ypač jų pabaigoje. Nes sovietmečiu lietuviai išliko lietuviams būtent dėl savo kultūrinės tapatybės. Ir ne tik išliko lietuviams – visa Sovietų sąjunga su kažkokiu pavydu, kone su kažkokiu nevisavertiškumu žiūrėjo į vadinamąjį Pabaltijį, ypač į Lietuvą, nors buvo ją užkariavusi, fiziškai prarijusi. Ir kaip tik dėl vidinio kultūrinio identiteto!

Kalbėti apie kultūrinį pranašumą prieš rusus yra be galo keblu. Nes rusai išties turi milžinišką senąją bažnytinę literatūrą, pasaulinio lygio naujųjų laikų literatūrą, mokslą... Bent kiek pradėjus gilintis į rusų kultūrą, literatūrą, galima joje paskęsti – tai išties pasaulis, išties civilizacija. Lietuviams toli iki to.

Ir tuo pat metu – ne vien raštais ir mokslo laimėjimais gyva kultūra, ypač dvasinė, sielos kultūra. Ne viskas sveriamą raštų tonomis. Iš esmės tam tikras dvasinis pranašumas sovietmečiu buvo akivaizdus, ir ne kažkokio tuščio pasipūtimo prasme (beje, toks jis niekada ir nebūna), bet priešingai – kažkokio santūrumo, vidinio sutelktumo, vidinio pagrįstumo.

Sajūdis ir galėjo įvykti tik dėl šito savotiško kultūrinio pranašumo, kultūrinio pajėgumo – sugebėjimo nesitarus širdimi sutarti, susikalbėti šimtui tūkstančių, dviems, trimis šimtams tūkstančių žmonių. Sajūdis – vienas iš įspūdingiausių lietuvių dvasios žiedų. Tada mes akivaizdžiai pamatėme, kad nieko pasaulyje nėra galingesnio už šitą dvasią. Ginklai ir ekonomika palyginti – tik ramentai. Kai kas, žinoma, užginčytų, kad buvo susidariusi tokia geopolitinė ekonominė situacija... Tačiau Dvasia pati ir „sapnuoja“ visas tas geopolitines ekonomines situacijas, ir kai Dvasia sukyla, visos jos apsiverčia aukštyn kojomis ir išsirikuoja pagal Dvasios tvarką...

Tai buvo pritrenkiantis patyrimas – ir kartu tai buvo senosios dvasinės tradicijos patyrimas, jos gyvumo ir veiksmingumo. Nesakysiu, ar toji dvasinė tradicija tebėra „ta pati“ ar „ne ta pati“, kokia buvo prieš penkis šimtus metų, tai tuščios kalbos, nes visa, kas gyva, kas išlieka savimi, – rutuliojasi, kinta. Svarbiausia, kad ji staiga atsiskleidė visa savo jėga ir visu savo grožiu, akivaizdžiai parodė save gyvą – nežemišku spindesiu praeivio, minios akyse.

*Tam laikui įvardyti Atgimimo metafora ar mitologema nepaprastai tinka... Vis dėlto dabar vėl esam pakeliui – emigracijos tema aktuali visomis prasmėmis...*

Tai amžini, visuotiniai dalykai. Žydų pavyzdys rodo, kaip galima išgyventi, praradus žemiškąją tėvynę, du tūkstančius metų gyvenant savo vidinėje, sielos tėvynėje. Ir priešingai: mūsų istorija rodo, kaip skaudžiai galima nykti savo žemėje, užmirštant savo dvasią, „emigruojant“ iš savo sielos tėvynės.

Šitas šiuolaikinis mūsų „bumčikas“, apnikęs Lietuvą, šitas mėsos gaivalas, mūsų spurdanti, kretanti mėsa, pertekusi gėrybių, apsikaišiusi, apsidrabsčiusi prabangos ženklais, rusiškas „bumčikas“, išslydint į Vakarus jau tik angliškai švebeldžiuojančius vaikus... Štai mūsų kūniškoji energetika, kūniškoji galia ir visiškai apgailėtinas dvasinis nepajėgumas. „Krepšinio religija“ – ir anksčiau, matyt, taip buvo, tik vietoj kamuolio įsprauskit į rankas kalavijus, ir gausit tas nevaldomas „lietuvų ordas“, siaubusias aplinkinius kraštus ir pirma pasitaikusia proga atsakydavusias savo lietuviškumo, ypač jei dar tuštybė pakurstoma...

Iš dalies tai gali būti susiję su pačia mūsų senąja dvasine tradicija, kuri, kaip ir kitos senosios tradicijos, buvo žodinė, perduodama iš lūpų į lūpas, todėl gana nelengvai įsisavinama, nedaug kam prieinama, o ją atmetus ideologiškai – ir išvis „nereikalinga“, kaip neretai ir dabar...

Ir kaip tik dėl to dabar ji vėl mums žūtbūt reikalinga, tiesiog būtina, norint išlikti.

*Grįžtam prie baltų religijos ir mitologijos tyrimų prasmės svarstymo.*

Taip. Visa tai lemia ir baltų senosios religijos bei mitologijos, kaip senosios dvasinės tradicijos branduolio, tyrimų prasmę. Kaip būtina dirbti žemę ir auginti maistą, norint išlikti kūniškai, taip būtina pažinti, įdirbti savo dvasinę kultūrą, norint išlikti savo siela, išlikti dvasiškai. Nes prarasti save ir tapti kitu savo kūne, kad ir sočiausiame, gyvybingiausiame, reiškia numirti sieloje. Tiek asmens, tiek tautos tapatybės atžvilgiu tai turėtų būti akivaizdu.

Dvasinės tautos kultūros reikšmė nuo seno buvo gerai suprantama. Galima prisiminti, kad jau Cezaris, užkariavęs galus, žemyno keltus, pirmiausia ėmėsi pašalinti druidus, užgniaužti jų įtaką tautai. Druidai – tai senasis keltų dvasinis luomas, keltų žyniai. Šiaip tradicines visuomenes sudaro trys pagrindiniai luomai – ūkininkų, karių ir dvasininkų. Dvasininkų plačiausia prasme – jiems priklausė žmonės, užsiimantys įvairiausia protine veikla, ir pažintine, ir religine, ir poetine (o senosiose visuomenėse visa tai buvo neatskiriamai persipynę). Taigi druidai buvo keltų dvasininkai. Ir Cezaris puikiai suprato, kad galutinai nepalauš Galijos tol, kol neišnaikins druidų arba nepakirs jų įtakos galų visuomenei. Kai druidų įtaka buvo pakirsta ir senosios tradicijos vietoje įvesta romėnų mokykla, Galija tapo Romos provincija. Tarp galų didžiūnų atsiranda nauji romėniški prestižai, darosi garbės ženklu kalbėti lotyniškai, kilmingųjų vaikai ima veržtis į Romą, ten matydami išsilavinimo ir karjeros galimybes, tik ten bematyda-

mi atsakymus į savo gyvenimo klausimus, nes čia savų nebėra. Nukirsk galvą, ir galingas milžinas grius bejėgis, jo net pančioti nebereikia, tik prijunk jo atviras kraujagysles prie savo galvos – ir viskas, jis tavo galių šaltinis, darbinis gyvulus.

Maskvos kunigaikštystė, vėliau Rusijos imperija irgi rėmėsi toli gražu ne tik ginklu, nes ginklu Lietuva ilgą laiką jai dar gerokai duodavo į kaulus. Galima tarti, kad istorinis lūžio momentas – tai stačiatikių patriarcho perkėlimas į Maskvą. Perkėlus patriarchą į Maskvą, Rusijos imperija ima centruoti savyje savo dvasią, paprastai kalbant, niekam aplinkui nebenulenkia galvos... Lietuva tai gerai suprato, kovojo už patriarchatą Kijeve, įkūrė unitų bažnyčią...

Romos imperija irgi laikėsi ne tik ginklu, ir net užkariauta fiziškai, kūniškai, ji transformavosi į religinę, tiksliau būtų tarti, maginę Romos imperiją – Romos bažnyčią.

Čia reikėtų skirti religijos vertikalią ir horizontalią ašis. Vertikalią ašis – tai žmogaus santykis su Dievybe, ji ir sudaro religiją griežtąja prasme. O horizontalioji ašis atspindi tam tikros religinės ideologijos santykį su kitomis religijomis, kitomis tradicijomis, aplinkinėmis tautomis. Iš esmės tai nėra religija – nėra santykis su Dievybe. Iš esmės tai santykis su žmonių sielomis, taigi – magija.

Romos religinė ekspansija į baltų kraštus šia prasme buvo maginis pavergimas, maginis „galvos nukirtimas“. Priimdama krikščionybę, Lietuva jei ne prarado, tai nulenkė savo galvą, ir jeigu dvasiškai nemirė, tai palūžo tikrai. Istorinės geopolitinės aplinkybės – ne argumentas, o veikiau pasiteisinimas.

*Krikščionybės vaidmuo lietuvių dvasios istorijoje neretai yra suvokiamas pernelyg tiesmukai ar primityviai...*

Būtent *religinis* krikščionybės ir pagonybės santykis yra kitas klausimas. Čia nekalbu apie *religinį* krikščionybės ar senojo baltų tikėjimo pranašumą. Šiuo atveju kalbu apie horizontalią religijos ašį, apie religinę *magiją*, religijos vardu vykdomą ideologinę kovą už sielas.

Kai krikščionybę priėmė airiai, Romos imperijoje ji dar nebuvo valstybinė religija. Taigi, kai romėnai puolė Airiją, tai pagoniška imperija puolė krikščionišką kraštą, ir dėl to krikščionybė čia galėjo tapti laisvės vėliava. Airių druidai savo valia piimdavo krikščionybę, ir todėl didele dalimi kartu išsaugojo senąją tradiciją – nebuvo ideologinio reikalo ją taip niekinti ir neigti. Romėnai nesugebėjo užkariauti Airijos, kaip kad vėliau Romos bažnyčiai atstovaujantys kryžiuočiai nesugebėjo užkariauti Lietuvos. Ir daugeliu kitų atžvilgių airių istorija yra labai panaši į lietuvių – ypač vėlyvoji. Bet šita pirminė situacija – santykis su krikščionyste – yra visiškai priešinga, veidrodinė. Lietuviai, būdami „pagonys“, gynėsi nuo tos pačios Romos imperijos, kuri puolė ją su krikščionybės vėliava; airiai, būdami krikščionys, gynėsi nuo Romos imperijos, puolusios ją pagoniškosios Romos viešpatavimo vardu. Noriu tai pabrėžti dėl to, kad nesusidarytų įspūdis, neva pati krikščionybė, pati religija esanti blogio šaltinis ar panašiai. Pati

religija – žmogaus santykis su Dievybe – visai kitas, atskiras klausimas. Tačiau krikščionybės vardu išprievartautos sielos, priverstos išduoti ir užmiršti savo dvasinę tradiciją, – tai tikras „juodosios magijos“ pavyzdys. Ar gal kas rimtai tiki, kad šitaip sielą galima priartinti prie Dievo?

Kaip ideologinės prievartos įrankį galima paminėti ir kalbą. Ar lotynų arba lenkų kalba objektyviai kuo nors geresnės už lietuvių, ar atvirksčiai, – visai atskiras klausimas. Esmė ta, kad kartu su savo dvasine tradicija lietuviai ilgą laiką buvo prievartaujami užmiršti ir savo kalbą. Tarp kitko, net XIX a. dar paliudyti tokie stereotipai, jog katalikai – tai lenkai, stačiatikiai – tai rusai, protestantai – tai vokiečiai. O kas tada lieka lietuviams? Žinoma, lietuviai – tai „pagonys“, nes jie kalba savo „pagonių“ kalba. Kai kuriose lietuvių sakmėse tai irgi atsispindi: sakoma, jog Dievas kalba lenkiškai, o lietuviškai moka tik šv. Petras, antras, žemesnis po Dievo, todėl lietuvis į Dievą gali kreiptis tik per šv. Petrą. Taigi religinė (tiksliau, maginė) spauda pereina ir kalbai. Tai, matyt, ir buvo vienas iš masinio nutautinimo veiksnių. Dar šiomet, 2007 metais po Kristaus gimimo, susidūriau su atveju, kai buvusiose lietuviškose etninėse žemėse Baltarusijoje katalikas kunigas, žinoma, lenkas, baltarusiškai kalbėti sutiko, bet paklaustas, gal dar mokąs lietuviškai, atsakė, kad „šuns balsas į dangų neina“. Iš taip ilgai užtrukusios neapykantos lietuvybei galima pasidaryti nebent tą teigiamą išvadą, kad, matyt, mūsų dvasinė tradicija ar kažkokios likutinės jos formos vis dėlto buvo įkyriai gajos, ir viena iš „pavojingiausių“ – tai, žinoma, kalba. Todėl visai suprantama ir kalbą gaivinusią aušrininkų tam tikra „kultūrinė pagonybė“.

Tragiškiausia turbūt tai, kad lietuviškai kalbantieji, atėmus iš jų senąją dvasinę tradiciją, ilgus šimtmečius išvis buvo atstumti nuo organizuotos religijos, kitaip sakant, nebuvo prileidžiami prie Dievo. O tai juodosios magijos pati esmė.

Protestantai pirmieji pradėjo versti krikščioniškus tekstus, ir pirmieji krikščioniški tekstai lietuvių kalba atsirado būtent vokiečių valdytoje Mažojoje Lietuvoje. Ten minėtos tapatybės tarp kalbos ir religijos užtat ir būta mažiausia. Jei protestantizmas XVI a. kai kurių didikų pastangomis būtų įsigalėjęs ir Didžiojoje Lietuvoje ar bent Žemaitijoje, mes galbūt turėtume lietuvišką protestantizmą, nes jis buvo atviras kalboms. Romos bažnyčia tuo metu tokia dar nebuvo. Šiaip ar taip, net ir kalba, ne tik religija, gali tapti ideologinės prievartos įrankiu. Ir todėl, kita vertus, lietuvių kalba, lietuvybė iki šiol tebėra susijusi su mūsų senąja dvasine tradicija, o senoji dvasinė tradicija – su kalba.

*Savo moksliniuose tyrinėjimuose būtent kalboje labai dažnai ieškai ir atrandi gyvos dvasinės tradicijos ženklų...*

Taip. Baigiant belieka priminti, kad laisvas, sieloje sveikas žmogus yra tiesus, status, stačias. Nulenkti galvą kaip tik reiškia atsisakyti laisvės, prarasti laisvę. Nusilenkti reiškia pasiduoti. Bet kartu sulinkęs, *palinkęs* žmogus yra

*palieęs*, išreiškia negalavimą, negalią. Tai tiesiogiai atsispindi ir kai kuriose kitose kalbose, antai rusų, kur žodis *губнуть* „(pra)žūti“ yra tiesiog vienos šaknies su *гнуть(ся)* „lenkti (linkti)“.

Šita prasme siela yra kaip tas Gyvybės medis, kuris auga iš savo šaknų tiesiai į dangų, nesilankstydamas į šalis. O *palieęs*, palenkta medis primena Mičiurino eksperimentų auką – tarsi obeliai būtų įskiepyta vyšnia. Kad ir kokios galingos, gyvybingos tuomet būtų šaknys, drūtas liemu – medis augina ne savo vaisius, ne obuolius, o jam primestas svetimas vyšnias. Taiklus pavergimo, sielos praradimo įvaizdis! Nes įsikūnijusio, užaugusio medžio siela telkiasi kaip tik jo vaisiuje, slypi jo vaisiaus sėkloje. Galima čia būtų prisiminti ir gegutę, primetančią savo vaikus perėti kitiems paukščiams vietoj savųjų, – irgi taiklus „juodojo mago“ įvaizdis.

Šiaip ar taip, pažinti, susigražinti, atsiauginti ar, kaip kad mokslininkai sakoma, „rekonstruoti“ savo senąją dvasinę tradiciją – tai tarsi išmokti vėl auginti obuolius ant savo šakų, ne vyšnias ir ne kriaušes. Ne dėl to, kad vyšnios ar kriaušės blogiau („vaisių“ rinka ir paklausa apskritai nepastovus dalykas), o dėl to, kad obuolys išreiškia ir neša į ateitį obels sielą.

Tikiuosi, kad baltų religijos ir mitologijos tyrinėjimo prasmė jau pakankamai aiški. Nekalbant apie paprasčiausią smalsumą.

*Dėkui už dosnų atvirumą.*

*Užrašė Saulė MATULEVIČIENĖ*

## Why Study the Traditional Baltic Religion and Mythology?

Dr. Saulė Matulevičienė, a regular contributor to the journal *Liaudies Kultūra* asks her colleague, Dr. Dainius Razauskas, a researcher of the traditional Baltic world view, and Baltic religion and mythology, an apparently elementary question, which appears not to be simple to answer. The question is why study traditional Baltic religion and mythology in recent times, when many are looking to the West, even ready to forget their native language. Dr. Razauskas makes his point using the traditional concept of the two deaths, the first being bodily and the second that of the soul. The bodily death in the case of the whole nation would amount to the physical loss of its population, but the death of the soul would mean the loss of inner identity, the identity of belonging to that nation. According to Razauskas, the only possible antidote against this is spiritual culture, the spiritual tradition of the nation that is capable to motivate a person to be a conscious member of that nation, to provide his soul with a spiritual support, and to respond to the deepest spiritual needs of the person in its own way. As the core of the ancient Baltic spiritual tradition is the Baltic religion and mythology that are studied and reconstructed from historical sources, folklore, ethnology, archaeology, and language, among many others, the vital point of studying it, simple curiosity aside, becomes evident.